

slavo prišel kot gost, sprejel s prav cankarjanskim humorjem: »To je tisti mandarin, ki mi je izplačal štipendijo!«

Zgodilo se je prvič v slovenski kulturni zgodovini, da se je Slovenec, ki je kot deželni šolski nadzornik bil pač visok državni funkcionar v avstrijski prosvetni administraciji in moral od domačih poniglih osebnih nasprotnikov zato poslušati očitke, da je »vladni podrepnik«, s svojo odločujočo besedo drznil avstrijski vladi na Dunaju priporočiti in predlagati, naj državno pisateljsko nagrado podeli pisatelju, ki je mesec dni prej kot predstavnik slovenskega proletariata »pri zadnjih državnozborskih volitvah« nastopil kot socialnodemokratski volilni kandidat. Levec je bil tisti, ki je v nemškem poročilu osveščeno poudarjal resnico o Cankarjevem umetništvu, ko v njem hvali tendenco njegovih satiričnih spisov.

* Po Levčevem referatu je Cankarja ocenil in vladi priporočil univ. prof. Vatroslav Jagić.

Cankar se je pozneje večkrat kar najugodnejše izražal o svojem učitelju Levcu. Ob Levčevi smrti je Ljubljanski Zvon celo najavil Cankarjev nekrolog, ki pa ni izšel, bodisi da ga Cankar ni napisal, kakor je nameraval, ali pa je bilo krivo kaj drugega.

Igor Gedrih

OB JARČEVEM PESNIŠKEM PRVENCU

Jarčev pesniški prvenec »Človek in noč« (1927) daje svojevrsten in pomemben delež slovenskemu ekspresionizmu, ki je životvorno uveljavil novo literarno smer v dvajsetih letih. Kot kozmični ekspresionist je Miran Jarc s to zbirko miselno izživel svojo fazo ekspresionizma, toda slogovno izrazno se mu kažejo pesniške sledi še v naslednji zbirki (»Novembrske pesmi« 1936.), čeprav je tu odrazil bistveno nove miselne komponente, ki imajo središče v socialni motiviki. Ob zbirki »Človek in noč« se pojavlja vrsta vprašanj teoretične in praktične narave, čeravno je že dokaj utrjeno mnenje, da je Jarčev pesniški ekspresionizem začel dobivati motivne, miselne in slogovne poteze, ki kažejo na formiranje samosvoje pesniške osebnosti, že od 1918. dalje, ko Jarc prične objavljati v Ljubljanskem zvonu ter se več ali manj zaključiti z letom 1927, ko končno izide zbirka.

Že pred izidom zbirke »Človek in noč« je pesnik odrazil miselno valovanje — o tem pričajo nekatera pisma —, ki govore o novem družbenem interesnem področju kar je pesniško oblikoval kasneje, kot lahko razberemo iz pesmi po revijah ali v »Novembrskih pesmih«. Zagotovo pa je izid zbirke »Človek in noč« zakasnel pojav v razvoju Jarčeve pesniške poti, kar je Miran Jarc težko občutil.

Za Jarčevo neustaljeno, vedno valujočo naturo je svojsko dvoje: da v teh letih, in bržčas tudi kasneje ne, ni dokončno osvojil nekih ustaljenih idejnih nazorov — neredko naletimo na protislovja — vendar lahko govorimo o neki osrednji valujoči miselni črti, zlasti v kasnejših letih. In da je svoja spoznavanja, miselne metamorfoze realiziral precej kasneje predvsem v pesništvu kot njegovem osnovnem izraznem sredstvu. Svoje antiartistično razpoloženje in novo interesno področje zanimanja izpričuje pismo Božidarju Jakcu iz leta 1925: »Evrope ne bodo rešili pevci-kričači, ne Beethovni, ne Nietscheji (ti že celo ne), ne tragedi, ampak delovne roke ponižnih trpečih bratov in sester, mater in očetov.« Spričo takih in podobnih ugotovitev smemo govoriti o določenem premiku

iz sredobežnosti, hkrati pa najdemo oporo, da je v tem letu Jarc dosegel kulminacijo ekspresionistične lirike.

Ponuja se vprašanje, kdaj je pesnik po vsebinski dozorelosti imel realne pogoje za tiskanje svojega prvenca, in ali bi neobjavljeni pesniški rokopisi — ali celo nekake zbirke — bistveno spremenili dosedanje mnenje o ekspresionistični fazi Jarčeve lirike.

Na prvo vprašanje lahko zanesljivo ugotovimo, da je Jarc imel rokopis za zbirko »Človek in noč« že konec 1925. povsem urejen, pričakoval je, da mu bo Učiteljska knjigarna na pričetku prihodnjega leta zbirko natisnila kot se je dogovarjal, a je marca nepričakovano dobil odklonilno obvestilo, ki navaja težke čase kot razlog, da mu zbirke ne morejo založiti. Omeniti velja, da je bil tedanji naslov zbirke »Skrivnostni romar« (II); predloženi rokopis je bil prav isti, kot ga poznamo iz izišle zbirke, le da je — najbolj verjetno pesnik — obdržal nekaj pesmi, ki bi po izpovedni intenziteti ne ustrezale celotnemu opusu.

Težave, ki jih je imel Miran Jarc ob natisu, ne izvirajo morda iz specifičnih potez kozmičnega ekspresionizma kot to izraža pesnik, marveč iz splošnega kulturnega stanja, ki ga tesnijo ozke razmere meščanske brezbriznosti. Podobne težave delijo mnogi sodobni ekspresionisti različnih umetnosti. Četudi vnanje, z nastopi skupno manifestirajo nove poti v besedni in glasbeni umetnosti, le stežka doživljajo priznanje, samozadovoljno meščanstvo pa je indiferentno do nadarjenih umetnikov ali pa jim je celo nasprotno. Zato je razumljivo, da ob takih odnosih postaja knjiga ali partitura le predmet komercialne kalkulacije, ne pa splošna kulturna dobrina, mladi umetniki pa najdejo razumevanje le v ožjem krogu.

Poleg omenjenega rokopisa iz leta 1925 pa se je ohranil v rokopisu še en »Skrivnostni romar« (I) iz 1920. leta. Jarc, ki je rokopis posvetil svojemu prijatelju Božidarju Jakcu, je v posvetilnem zapisu sam objasnili: »Devet pesmi, — iz moje prvotno zamišljene zbirke »Skrivnostni romar« —, ki naj za silo nekako pokažejo v prav grobih obrisih mojo pot od prvega krika spoznanja Ah (črni vran!!) do Človeka in noči oz. Vrtiljaka.« Jarc je še omenil, da gleda z nasmehom na začetniške stihe nekaterih pesmi rokopisa, zaveda se, da ima za seboj nekaj dozorelih pesmi ter omenja, da bo nekatere pesmi predelal.

Četudi devet pesmi ne bi zadostovalo za samostojno pesniško zbirko, se vendarle velja pomuditi ob njih. Pet od teh je bilo objavljenih v Ljubljanskem zvonu, Domu in svetu, oziroma tri od teh najdemo v izišlem knjižnem prvcu. (Skrivnostni romar, Človek in noč, Vrtiljak.) Jarc je samokritično vrednotil lastne pesmi, saj ostalih pesmi ne srečujemo v »Skrivnostnem romarju II« in le-te pesmi ne predstavljajo formalno in miselno usklajeno celoto, prej obratno.

Lahko bi pridjali še rokopisno zbirko enajstih pesmi pod naslovom »Nekoliko pesmi« iz leta 1919, (Trhlo drevo, Pod slapom bi našli v izišli zbirki), pa bi se podoba Jarčeve lirične ekspresije ne spremenila bistveno. Mimo navedenih, skupno petih ekspresij, ki so kasneje natisnjene v zbirki »Človek in noč«, so ostale rokopisne pesmi ali pa tudi večina v revijah objavljenih take narave, da bolj odražajo pesnikovo tipanje za samosvojim pesniškim izrazom, mnoge pa so celo po motiviki in povednosti blede, formalno neizdelane. Lahko napravimo zaključek, da tudi najboljše Jarčeve ekspresije iz leta 1920 ne bi zadostovale za samostojno, kvalitetno pesniško zbirko, v tem času lahko govorimo o pesnikovem iskanju ustrezne ekspresivne metrične podobe, ki naj bo usklajena s povedno intenziteto in z ekspresivnim slogom, kar pa se Jarcu posreči le v

najboljših liričnih ekspresijah, zato smemo postaviti letnico 1925 kot nekak mejnik v Jarčevem pesniškem ekspresionizmu. Tega leta je imel pesnik pripravljen za tisk kritični izbor pesmi, lahko rečemo prav tak kot v zbirki »Človek in noč«, in kot ga je po izidu ovrednotila tedaj literarna kritika.

Zgolj kot na zanimivost se lahko spomnimo na tisti pasus Jarčevega avtobiografskega romana, kjer govori o Danijelu Bohoriču (M. Jarc), ki podari zvezček pesmic Nataši (Lei Pleiweisovi), kar ima resnično ozadje. Ohranjeni zvezček »V tistih tihih večerih« (1915) samo dopolnjuje prejšnjo misel o pesnikovem iskanju, kar je tem bolj razumljivo, če pomislimo, da je bilo tedaj Jarcu 15 let in da mu ne moremo zameriti ne romantično sanjavih izpovedi ne idealizirane zaverovanosti, kljub njegovim iskrenim hotenjem.

Navedena rokopisna ostalina ter objavljene pesmi do izida Jarčevega prvenca dado zaokroženo podobo o formiranju pesnikove ekspresije. Če so prav zgodnje pesmi deloma prigodniške, deloma — v večji meri — pa se odmikajo na emocionalno ali refleksivno področje, potem lahko ob l. 1920 govorimo le o nekaterih dozorelih in za Jarca tipičnih ekspresijah, večji del vezane besede tega časa pa je izrazito prehodnega značaja, tem pesmim se pozna neubranost, pa tudi skromna povednost. Vse to govori o dolgotrajnem formiranju Jarčeve dozorele ekspresije, ki do 1925. doseže v poeziji svoj vrh. Čeprav je Miran Jarc kot osebnost zelo zgodaj dozoreval, je proces zorenja njegove ekspresionistične lirike relativno daljši, primeri mnogih pesmi — zlasti v rokopisu — pa pričajo o motivni in izrazni razvejanosti, ki ima malo ali pa celo nič skupnega z ekspresionizmom. Vse to prav nič ne jemlje vrednosti Jarčevi ekspresiji, strnjeni v zbirki »Človek in noč«, daje pa slutiti različne miselne in emocionalne komponente — poleg ostalega — ki so vplivale na formiranje Jarčeve osebnosti in ob tem na njegovo umetniško delo. Jedro našega podrobnega literarnoteoretičnega in idejnega preučevanja pa lahko brez pomislekov usmerimo predvsem v Jarčev ekspresionistični opus, saj je ta v Jarčevi prvi fazi pesniškega ustvarjanja dominanten kot pristno izrazno območje, hkrati pa pomeni zbirka »Človek in noč« enega od vrhov domačega ekspresionizma.

Božidar Borko

GLOSA O PRAVOPISU

Močno cenim priročnik, ki smo ga pišoči ljudje dobili s Slovenskim pravopisom leta 1962. Bil pa sem med prvimi, ki so se v anketi ljubljanskega »Dela« izjavili zoper tisto pravopisno reformo, iz katere se je razvila naša nova »črkarska pravda«, znana pod popularnim nazivom »-lec ali -vec«. Če sem se v tem vprašanju in samo v tem odločil za dotedanji pravopis, in če mi je, postavimo, bralec ljubši kot bravec, ni vzrok samo navada, temveč sem imel tedaj pred očmi dva momenta: Pisava »-vec« bo samo povečala jezikovno zmedo, kar je praksa potrdila in po drugi strani se mi ne zdi primerno, da bi pravorečje zavladovalo nad pravopisom pri jeziku, ki se ne bo mogel nikdar dosledno ravnati po Vukovem fonetičnem načelu: »Piši kako govoriš.« Naš knjižni jezik se je razvil iz raznih slovenskih narečij in ga ni treba navijati na Prokrustovo posteljo določenega narečja, čeprav bi za to govorili tudi jezikovno-zgodovinski razlogi. Ob krat-